

provinsje fryslân
provincie fryslân

Underweis nei in Omjouwingsfisy

15 september 2016

In wat voor
Fryslân
wilt u in 2030
wonen, werken,
recreëren,
kortom: leven?

DE MIENSKIP AAN HET WOORD
Samenwerken met de gemeenten
Pop-upkantoren

Inhoud

Voorwoord – Klaas Kielstra	3
Waarom werken we aan een Friese Omgevingsvisie?	4
De mienskip aan zet	5
Een reizend kantoor door Fryslân	6
Samen werken aan de toekomst van Fryslân	7
Verbonden, versterkt, verduurzaamd en verrijkt	8
Ateliers Omgevingsvisie	10
Eerste fase open planproces: de oogst	12
<i>Kwaliteiten van het bebouwd gebied en mobiliteit</i>	13
<i>De energietransitie</i>	15
<i>Kwaliteiten van het landelijk gebied</i>	16
<i>Milieu, water, bodem en ondergrond</i>	19
<i>Gebiedsgerichte aanpak en de rol van de provincie</i>	20
Eindconclusies uit onze oogst	21
De agenda	22
Bedankt voor het meedenken!	23

Kolofon

Redaksje

Nienke Nijp
Arjan Hoks
Ettienke Bakker
Karin Vaartjes

Einredaksje

Nienke Nijp
Marjan Zijlstra

Oan dit blêd wurkje mei

Klaas Kielstra
Architectuur Lokaal

Fotografy

Klaas Pot
Hella van Grinsven
Provincie Fryslân
Daniël Hartog (via Wetterskip
Fryslân)

DTP en foarmjouwing

Hella van Grinsven

Basisûntwerp

Annelies Ruesink

Druk

Provinsje Fryslân
Oplage: 500
Dit blêd is in spesjale útjefte fan de
provinsje Fryslân.

Redaksje-adres:

Project Omjouwingsfisy
Tweebaksmarkt 52
Postbus 20120
8900 HM Ljouwert
Telefoan: 058 - 292 5911
E-mail: omgevingsvisie@fryslan.nl

Wurd foarôf

Gearwurkje oan in Fryskje Omjouwingsfisy

It doel fan de Omgevingswet is dúdlik: mear romte foar ynisjatyf, dúdliker beliid en minder rigels. Mar hoe hâlde wy ús Fryslân moai? Wat betsjutte ûntwikkelingen lyk as klimaatferoaring en krimp foar de Fryske leefomjouwing? Fan maaie oant te mei july hawwe wy dizze fraach foarlein oan de mienskip, oan oare Fryske oerheden en oan belange-organisaasjes. Ik fyn it wichtich dat Friezen sels meitinke oer de takomst fan Fryslân. En dat hawwe se dien! Foar jo leit in dokumint wêryn wy werom sjogge op dizze earste perioade fan it iepen proses. Ik bin grutsk op alle ynbring dy't wy oant

no ta krigen hawwe. Klear binne wy lykwols noch net. De ynbring wurdt de aginda foar fierdere petearen. De gemeenten hawwe it ynisjatyf nommen om te gearwurkjen. Wy binne mei harren yn petear om te besluten hoe dizze gearwurking tusken 24 Fryske gemeenten en de provinsje der út sjen sil. Wy sille der alles oan dwaan om dit mei alle Fryske gemeenten ta in sukses te meitsjen. Der is fan maaie ôf in hiel soad bart, sa't jo lêze kinne. Ik sjoch dan ek mei fertrouwen nei de kommende perioade wêryn wy fierder wurkje oan in fisy op de takomst fan ús moaie Fryslân.

Klaas Kielstra,
Deputearre provinsje fan Fryslân.

**Ik fyn it
wichtich
dat Friezen
sels meitinke**

Woord vooraf

Samenwerken aan een Friese Omgevingsvisie

Het doel van de Omgevingswet is duidelijk: meer ruimte voor initiatief. Maar hoe houden we ons Fryslân mooi? En wat betekenen ontwikkelingen zoals klimaatverandering en krimp voor de Friese leefomgeving? Van mei tot en met juli hebben we deze vraag voorgelegd aan onze samenleving, aan andere Friese overheden en aan belangenorganisaties. Ik vind het belangrijk

dat Friezen zelf meedenken over de toekomst van Fryslân. En dat deden ze! Voor u ligt een document waarin we terug kijken op de eerste fase van het open planproces. Ik ben trots op alle inbreng die wij tot op heden gekregen hebben. Toch zijn we nog niet klaar. De inbreng wordt de agenda voor verdere gesprekken. De gemeenten hebben het initiatief genomen om samen te werken. Wij zijn met hen in gesprek om te besluiten hoe deze samenwerking tus-

sen 24 gemeenten en de provincie er uit zal zien. We zullen er alles aan doen om dit met alle Friese gemeenten tot een succes te brengen. Sinds mei is er veel gebeurd, zoals u kunt lezen. Ik kijk dan ook met vertrouwen naar de komende periode waarin we verder werken aan een visie op de toekomst van ons mooie Fryslân.

Klaas Kielstra,
Gedeputeerde van provincie Fryslân.

Waarom werken we aan een Friese Omgevingsvisie?

In 2019 komt er een nieuwe wet: de Omgevingswet. De Omgevingswet vervangt veel bestaande wetten op het gebied van ruimte, wonen, infrastructuur, milieu, natuur en water. Met de omgevingswet ontstaat er meer ruimte voor nieuwe ontwikkelingen en behoud van wat waardevol is. Maar wat betekent dit voor Fryslân? Hoe richten wij Fryslân in zodat het aantrekkelijk blijft om hier te wonen, werken en recreëren? Deze eigen inkleuring leggen wij vast in de Friese Omgevingsvisie.

Alle beleid voor de fysieke leefruimte bij elkaar

In de Omgevingsvisie komt al het provinciale beleid voor de fysieke leefruimte bij elkaar te staan. Het gaat om de hoofdlijnen voor de ruimtelijke inrichting van Fryslân, de provinciale waterhuishouding, infrastructuur, natuur, landschap en milieu.

In de Omgevingsvisie zullen onder andere opgaan het Streekplan, het Provinciaal Verkeer en Vervoerplan, het Provinciaal Waterhuishoudingsplan en het Frysk Miljeuplan. De Omgevingsvisie heeft dus geen betrekking op de economie en de sociale leefomgeving (onderwijs, zorg en welzijn, taal en cultuur), hiermee is natuurlijk wel een directe wisselwerking.

Wij willen met de provinciale Omgevingsvisie het volgende bereiken:

- meer samenhang in beleid en regels voor het totaal van de fysieke leefomgeving;

- herkenbaarheid van de provinciale opgaven, doelen en inzet;
- inzicht in de inspanningen die de mienskip zelf kan leveren voor het bereiken van doelen;
- een versterking van de politieke sturing, en tegelijk minder beleid en regels;
- flexibiliteit en afwegingsruimte voor het realiseren van doelen in de fysieke leefomgeving;
- een heldere organisatie en een slagvaardige uitvoering.

Stappenplan Omgevingsvisie

Provinciale Staten hebben in maart 2016 de uitgangspunten voor de Omgevingsvisie vastgesteld. In 2018 moet de visie klaar zijn. Voor het maken van de Omgevingsvisie doet de provincie een beroep op alle Friezen. Op bestuurders, belangenorganisaties en burgers. Wij willen samen aan de slag voor de toekomst van Fryslân!

De route naar de Omgevingsvisie is als volgt:

■ Inbreng verzamelen (2016)

Alle Friezen kunnen inbreng leveren. Variërend van agendapunten, opvattingen en ideeën, tot concrete, uitgewerkte bouwstenen voor de Omgevingsvisie.

■ Koersdocument maken (2016-2017)

In het Koersdocument schetsen we de mogelijke koersen voor de Omgevingsvisie. Wij maken de eventuele discussiepunten en keuzes zichtbaar. PS stelt het Koersdocument in 2017 vast.

■ Omgevingsvisie maken (2018)

Het Koersdocument wordt in de definitieve vorm van de Omgevingsvisie gegoten. De ontwerp-Omgevingsvisie en een Milieueffectrapportage liggen in 2018 ter inzage. PS kan dan vóór de inwerkingtreding van de nieuwe Omgevingswet de Omgevingsvisie vaststellen.

Open planproces

De mienskip aan zet!

De Omgevingsvisie is een visie op de toekomst van onze Friese leefomgeving, de toekomst van Fryslân. Hoe houden we Fryslân mooi? En: in wat voor Fryslân wilt u in 2030 wonen, werken en recreëren. Kortom: in wat voor Fryslân wilt u in 2030 leven? Via berichten in regionale en lokale media, via de gemeenten, via Twitter en via onze advertentiepagina in het Friesch Dagblad en de Leeuwarder Courant hebben we zoveel mogelijk mensen opgeroepen om mee te denken.

Gedeputeerde Klaas Kielstra: “We vinden het belangrijk dat onze mienskip zelf meedenkt over de toekomst van Fryslân. Ik ben blij verrast met de respons die we ontvangen hebben. Het heeft ons geholpen om de agenda voor het vervolgproces te bepalen.”

Bouwstenen voor het koersdocument

Over de onderwerpen op deze agenda gaan we de komende maanden verder in gesprek. Samen met onze mienskip werken we aan bouwstenen voor het koersdocument.

Cijfers

- 6 pop-upkantoren
- 350 bezoekers
- 20 overleggen met belangenorganisaties en gemeenten
- bijna alle gemeenten om tafel
- 5 sessies van Atelier Fryslân
- 8 jonge ontwerpers
- ruim 100 reacties
- 10 discussiethema's
- ruim 200 antwoorden op deze vragen
- 35 partijen die betrokken willen worden bij het vervolg

Bedankt voor uw inbreng!

We kunnen niet genoeg benadrukken hoe blij we zijn met alle inbreng die we hebben ontvangen en met de goede en inspirerende gesprekken die we gevoerd hebben. Juist door op locatie met de mienskip in gesprek te gaan praten we over onderwerpen die mensen écht aan het hart gaan.

Alle reacties hebben een plek gekregen in het Verzameldocument. We hebben de reacties gebruikt om de onderwerpen zoals die in de Discussienotitie staan te toetsen: zijn dit inderdaad de onderwerpen waarover we verder moeten praten? De inhoudelijke reacties nemen we mee in het proces dat nu volgt: werken aan bouwstenen die het Koersdocument gaan vormen.

We kunnen
niet genoeg
benadrukken
hoe blij we
zijn met alle
inbreng die
we hebben
ontvangen

Een reizend kantoor door Fryslân

Op woensdag 25 mei 2016 opende het eerste pop-upkantoor Omgevingsvisie haar deuren aan de Sickengastraat 6 te Wolvega. Het was het startpunt van een bijzondere trektocht die de kantoren achtereenvolgens van Wolvega naar Drachten, Dokkum, Franeker, Leeuwarden en ten slotte naar Bolsward bracht. Projectleider Omgevingsvisie Johan Grijpstra en pop-upkantoor projectleider trainee Pieter Koehoorn geven een inkijkje in de reis van de afgelopen maanden.

Zoektocht

Pieter Koehoorn: "Als trainees kregen wij het ontwikkelen van een pop-upkantoor als groepsopdracht zonder inhoudelijke invulling of exacte kaders. Wat centraal stond was dat het kantoor als instrument kon dienen om toenadering tot de mienskip te realiseren. Dat maakte het ontwikkelen van het pop-up concept heel bijzonder, maar ook een zoektocht. Ervaringen en tips haalden we op bij Twynstra Gudde in Groningen. Op basis van bezoeken en gesprekken met hen besloten we uiteindelijk voor één thema te kiezen. Dat werd de Omgevingsvisie."

1+1=3

Johan Grijpstra: "Soms komen dingen gewoon mooi bij elkaar. We willen burgers, bedrijven, belangenorganisaties en overheden de kans geven om mee te

denken over en mee te werken aan de Omgevingsvisie. Maar hoe kom je vooral met burgers in contact? De pop-upkantoren staan letterlijk in de gemeenschap. Een prachtig middel om dat contact te leggen." Johan licht toe dat het

Soms komen dingen gewoon mooi bij elkaar

begrip Omgevingsvisie voor velen een abstract onderwerp is. "In de Omgevingsvisie brengen we al het provinciale beleid voor de fysieke omgeving samen. Kernvraag daarbij is hoé houden we Fryslân mooi, aantrekkelijk en leefbaar? In deze fase van het project trokken we met de pop-upkantoren de regio in. Daarbij nodigden wij alle Friezen uit om binnen te stappen

en met ons in gesprek te gaan. Zo hebben wij in de kantoren mooie gesprekken gevoerd met betrokken mensen. Sommige mensen kwamen even kijken, anderen hadden letterlijk hun inbreng op papier meegenomen. De verkregen input bepaalt mede hoe de Omgevingsvisie opgesteld gaat worden".

Terugblik en evaluatie

Op 5 juli sloten we de deuren van ons reizend kantoor, op dat moment gevestigd in Bolsward. Zo'n 160 spontane bezoekers kwamen op de pop-upkantoren af, naast genodigden zoals ambtenaren van de gemeenten, leden van belangenorganisaties en andere gerelateerde overleggen en atelierssessies die plaatsvonden in de pop-upkantoren. We ontvingen in totaal ruim 350 bezoekers.

In gesprek met de gemeenten

Samen werken aan de toekomst van Fryslân

Een Nationale Omgevingsvisie, een Provinciale Omgevingsvisie en een Gemeentelijke Omgevingsvisie: in de nieuwe Omgevingswet hebben het Rijk, de provincies en de gemeenten allemaal de opdracht om een Omgevingsvisie op te stellen. Vanuit de Friese gemeenten kwam het initiatief om samen één proces te organiseren voor de gemeentelijke en provinciale omgevingsvisies: De Friese Aanpak.

Samen optrekken, regionaal invullen

Tijdens het portefeuillehouders-overleg Ruimte en Wonen van de VFG, dat op 25 mei 2016 plaatsvond in het pop-upkantoor in Wolvega, stemden de portefeuillehouders van de gemeenten in met deze aanpak. Het voorstel is een gezamenlijk proces te ontwikkelen op weg naar een Fries Koersdocument. Een document dat richtinggevend is voor de Omgevingsvisies van betrokken partijen met ruimte voor regionale accenten, verdieping en inkleuring.

Verschillende stadia in het proces

Vooruitlopend op de toekomstige samenwerking met gemeenten, zijn in de pop-upkantoren gesprekken gevoerd met beleidsmedewerkers en specialisten van de verschillende gemeenten. De gemeenten zijn allemaal in verschillende stadia van hun eigen proces om te komen tot een

Omgevingsvisie. Zo is de gemeente Opsterland de enige Friese gemeente met een Omgevingsvisie en zijn enkele anderen nog niet gestart met het proces. In vervolggesprekken gaan we in september bepalen hoe De Friese Aanpak er uit kan komen te zien.

Natuur-, milieu- en landschapswerkgroepen bundelen krachten

Een ander mooi voorbeeld van samenwerking is die van de achterban van de Friese Milieufederatie. De Stichting Historisch belang Noord Nederland, de Koninklijke Nederlandse Natuurhistorische Vereniging, Stichting Frija, Milieudefensie Leeuwarden en de Bond van Friese Vogelwachten hebben gezamenlijk uitgebreid gereageerd op de discussienotitie.

Verbonden, versterkt, verduurzaamd en verrijkt

Wanneer we het hebben over de toekomst van onze Friese leefomgeving, dan moeten we rekening houden met wereldwijde, landelijke en lokale trends en ontwikkelingen. Denk daarbij aan trends op het gebied van klimaat, demografie, economie, internationalisering, schaalvergroting bij lokale overheden en de transitie in de landbouw. Deze ontwikkelingen hebben we gevat in vier integrerende principes die het uitgangspunt vormden voor de Ateliersessies.

Een verbonden Fryslân

Mensen willen met elkaar verbonden zijn. Zeker in Fryslân is de mienskipszin groot. Naast een goede verbondenheid en bereikbaarheid in de vorm van fysieke verbindingen, gaat het ook om sociale verbanden. De verwevenheid van deze fysieke en sociale netwerken vinden we cruciaal. De structuur van wegen, vaarwegen, kabels, digitale verbindingen en OV-verbindingen, moet optimaal zijn afgestemd op de gewenste vervoersbehoeften en sociale contacten. De bereikbaarheid van (zorg)voorzieningen vormt een bijzonder aandachtspunt in gebieden waar de bevolking afneemt en vergrijsst.

Een versterkt Fryslân

Op diverse fronten zal Fryslân robuuster moeten worden. De economische crisis heeft laten zien dat de Friese economische structuur nog steeds kwetsbaar is. Kennis en innovatie, toename van export, sterke sectoren (zoals watertechnologie, toerisme, agrofood, bio-base) en nieuwe kansrijke niches vormen de motoren voor versterking

van economische structuur en de werkgelegenheid. Ook de waterveiligheid zal robuuster moeten worden. Zeespiegelstijging in combinatie met bodemdaling vraagt om meerlaagsveiligheid: sterke primaire waterkeringen (1e laag), verantwoorde ruimtelijke inrichting (2e laag) en verbetering van rampen- en calamiteitenplannen (3e laag). Klimaatverandering moet tot aanpassing van de waterhuishouding in Fryslân leiden. Enerzijds om wateroverlast te voorkomen, anderzijds om in tijden van droogte over voldoende zoet water te kunnen beschikken.

Een verrijkt Fryslân

Fryslân is rijk in die zin dat het veel kwaliteiten heeft: landschappelijke, cultuurhistorische, natuurlijke, toeristische, maar ook gemeenschapszin, een prettig woonklimaat, en de culturele rijkdom van een eigen taal en sterke identiteit. Die kwaliteiten moeten worden onderhouden. En daar waar ze achteruitgaan zijn extra inspanningen nodig. Ze vormen tegelijk een rijke inspiratiebron voor nieuwe ideeën, ontwik-

Mensen willen met elkaar verbonden zijn

kelingen en beleving. Ze bieden prachtige mogelijkheden voor het toevoegen van nieuwe kwaliteiten, het benutten van (onverwachte) kansen, en het versterken van het vestigingsklimaat, recreatie en (cultuur)toerisme.

Een verduurzaamd Fryslân

De verandering van het klimaat en de eindigheid van gas- en olievoorraden, betekenen dat we onze energievoorziening drastisch moeten veranderen. De omslag van fossiele brandstoffen naar duurzame

energiebronnen zal de komende decennia veel inspanning vragen van alle partijen, zowel landelijk, regionaal als lokaal. De milieukwaliteit van bodem, water, en lucht is verbeterd, maar we zijn er nog niet. Voor de verbetering van de waterkwaliteit zijn maatregelen in gang gezet. De laatste jaren onderkennen we ook steeds meer het belang van de bodem; het wordt drukker in de ondergrond en wat daar gebeurt heeft gevolgen voor het bovengrondse gebruik. Door hier bewuster dan voorheen keuzes

in te maken, kunnen we duurzaam bodemgebruik bevorderen dat tegemoet komt aan maatschappelijke behoeften.

Deze integrerende principes zijn onderdeel van de Startnotitie Omgevingsvisie. Ze vormen de basis voor de Ateliersessies, waarvan u een deel van de uitwerkingen vindt op pagina 10 en 11, en zijn onderdeel van de discussie over de thema's uit de Discussienotitie.

Toekomstscenario's

Atelier Omgevingsvisie Fryslân

Veenweidegebied als (water)motor
Michiel Van Driessche

Hightech Fryslân
Abel Coenen

ATELIER
ARCHITECTUUR
LOKAAL
mijnOmgevingsvisie.nl

Eerste fase open planproces: de oogst

Samenvatting van de oogst

In mei t/m juli hebben we aan onze mienskip, bestuurders en organisaties de vraag gesteld: 'Wat moet er aan de orde komen in de Friese Omgevingsvisie?' Daarbij konden men reageren op de aftrap die Provinciale Staten op 23 maart hebben vastgesteld: de Discussienotitie Omgevingsvisie. In deze Discussienotitie zijn voor verschillende thema's de onderwerpen benoemd waarop de provinciale Omgevingsvisie in elk geval een antwoord zou moeten geven. Per thema hebben we enkele discussie-items voorgesteld.

Alle reacties in één verzameldocument

De reacties variëren van ingevulde reactieformulieren (al dan niet met bijlagen), ingediende notities, gevoerde overleggen/ gesprekken en de verslagen daarvan, en opgestuurde brieven en e-mails. Alle binnengekomen

reacties hebben we verwerkt in een Verzameldocument. Hierna geven wij een samenvatting en impressie van de reacties:

- waar is vooral wel of niet op gereageerd;
- wat zijn opvallende punten;
- welke onderwerpen komen in de reacties vaak terug;
- waarover verschillen de meningen, en
- waar is men het in het algemeen over eens.

Verdieping van de vervolgdialoog

We hebben de reacties geordend in vijf clusters van samenhangende onderwerpen. Op basis hiervan trekken we enkele conclusies voor de vervolgdialoog.

De reacties die we hebben binnengekregen zijn divers en bestrijken de breedte van een Omgevingsvisie. Veel mensen en organisaties herkennen zich in de discussie-items en onderwerpen voor de nieuwe provinciale Omgevingsvisie. Binnen deze variëteit zien we ook duidelijke accenten.

Wat moet er aan de orde komen in de Friese Omgevingsvisie

Sommige onderwerpen hebben veel aandacht. Op een paar onderwerpen is niet of nauwelijks gereageerd. Niemand heeft onderwerpen genoemd waar de provincie zich niet meer mee zou moeten bemoeien. Bij bepaalde opgaven en problemen zou de provincie een meer actieve rol kunnen nemen.

Verschillende personen en organisaties hebben aangegeven mee te willen werken aan een bouwsteen voor de Omgevingsvisie; in het Verzameldocument staat hiervan een overzicht

Aandacht voor kwaliteit

Als hoofdlijn constateren we dat er veel aandacht is voor kwaliteit en minder voor kwantiteit: de focus ligt op het ontwikkelen, beheren en benutten van bestaande kwaliteiten in plaats van nieuwe grootschalige ontwikkelingen, met uitzondering wellicht van een project als Holwerd aan Zee. Binnen die aandacht voor kwaliteit past de nadruk op verduurzamen, bijvoorbeeld van bestaande gebouwen en via de energietransitie.

De kwaliteiten van het bebouwd gebied en mobiliteit

- Door meerdere partijen is aandacht gevraagd voor het opknappen en hergebruiken van **bestaande bebouwing**, waaronder leegkomende boerderijen. Wees flexibel voor nieuwe functies en voor oplossingen die zijn afgestemd op de behoeften. Knap eerst oude bedrijventerreinen en (agrarische) bebouwing op, voordat nieuwe terreinen en bebouwing worden ontwikkeld. Herverkaveling, verkleining en opwaardering van winkelgebieden zijn nodig om winkel-leegstand tegen te gaan. Sloop van bebouwing is soms onvermijdelijk; het verlies moet in dat geval door meerdere partijen genomen worden. Tijdelijk bestemmen kan ook een optie zijn. Doarp en Bedriuw Fryslân vindt dat voor hergebruik van monumenten meer geld nodig is. Een al dan niet revolverende ontwikkelingsmaatschappij kan een instrument zijn.
- **Stedelijke vernieuwing** vraagt om blijvende inspanningen, rekening houdend met ontwikkelingen in het sociale domein zoals vergrijzing en zorg aan huis, meer een- en tweepersoonshuishoudens, flexibele woonvormen, zelf energie opwekken, behoefte aan ontmoeting e.d.
- De **bevolkingsdaling** in sommige gebieden vraagt om aandacht. We moeten krimp niet problematiseren maar positief oppakken, o.a. door het clusteren en combineren van voorzieningen; niet alles hoeft overal. Ga uit van de sterke punten van kernen en stel leefbaarheid centraal: zo zal de behoefte om elkaar fysiek te ontmoeten naar verwachting toenemen. Ook voldoende werkgelegenheid op verschillende niveaus is belangrijk. Dit kan ook bij de grotere, goed ontsloten kernen in de omgeving.
- Vanuit enkele dorpen is gewezen op het realiseren van meer sociale huurwoningen, betaalbare seniorenwoningen en levensloopbestendige woningen in kleine kernen. Doorstroming is nodig; stimuleer daarom de mobiliteit. En wees voorzichtig met de verkoop van (sociale) huurwoningen.

- Over de **onderverdeling van kernen** in stedelijke centra, regionale centra, bedrijfsconcentratie-kernen en overige kernen, hebben we geen eenduidige signalen gehoord. Enerzijds is aangegeven dat de huidige onderverdeling van kernen een goede keuze is en zorgt voor duidelijkheid richting bedrijven en (toekomstige) bewoners. Cluster bedrijven die elkaar kunnen versterken en ondersteunen. Anderzijds vernamen we ook: kijk met een nieuwe bril naar economische ontwikkelingen en de plekken waar deze plaatsvinden. Laat kernen met kansen hun kansen benutten.
- Er zijn **geen nieuwe grote wegenprojecten** aangedragen. Wel genoemd zijn een spoorlijn/lichtrail over de Afsluitdijk, elektrische tramverbindingen, en

het stimuleren van vervoer over water.

Genoemd is bijvoorbeeld de vaarweg Lemmer-Delfzijl. Ook de digitale infrastructuur is van groot belang (overal glasvezel), vooral in gebieden met een ijle economische structuur. Rijkswaterstaat wijst op de mogelijkheden voor optimale benutting, beheer, onderhoud en vervanging van infrastructuur, onder andere door nationale en provinciale wegen en vaarwegen als één geheel te zien.

- Het gebruik van smalle landbouwwegen door grote landbouwvoertuigen en vrachtwagens, is regelmatig als knelpunt genoemd: dit veroorzaakt geregeld problemen en levert verkeersonveilige situaties op. De provincie wordt gevraagd om samen met gemeenten te zoeken naar oplossingen door bermbeheer, passeerstroken, eventueel landbouwkwaliteitsverkeersplannen en wegenbelasting.

**We moeten krimp
niet problematiseren,
maar positief oppakken**

- Enkele personen merken op dat het **openbaar vervoer** beter kan, met name de aansluiting op intensieve lijnen. De combi van openbaar vervoer met **fietsen** is interessant.

Een provinciaal netwerk van fietssnelwegen en toeristische fietspaden, geschikt voor snelle elektrische fietsen, kan veel voordelen bieden (Fryslân profileren als fietsprovincie). De provincie zou daarin kunnen investeren.

Conclusie

Vooraf hier zien we aandacht voor het ontwikkelen, beheren en benutten van bestaande kwaliteiten in plaats van nieuwe grootschalige ontwikkelingen. We hebben geen pleidooien gehoord voor nieuwe grote wegenprojecten; de provinciale wegenstructuur is straks grotendeels op orde. Ook is niet gewezen op extra ontwikkelingsruimte voor wonen en werken in de vorm van nieuwe grote uitbreidingslocaties. Wel is gewezen op het beter benutten, beheren en verduurzamen van de bestaande bebouwde omgeving en bestaande infrastructuur.

De energietransitie

- Het belang van omschakeling naar **duurzame energie** (energietransitie) is vaak genoemd als agendapunt. Stimuleer niet-fossiele brandstoffen en energiebesparing. De provincie zou moeten inzetten op bewustwording, energiebesparing, het creëren van ruimte en faciliteren van initiatieven van onderop (o.a. bij dorpscoöperaties), het ervoor zorgen dat energietransitie bijdraagt aan leefbaarheid, versterking van samenwerking tussen betrokken partijen, en eisen stellen aan nieuwbouw.
- Ook de landbouw kan van energieverbruiker een energieleverancier worden (biomassa, naast zon, wind en thermische warmte). Zo zou de provincie samen met gemeenten moeten inzetten op het lokaal afzetten van biomassa bij locaties met warmtebehoefte. Vanuit de landbouwhoek ziet men liever geen zonnepanelen op landbouwgrond.
- Landbouworganisaties onderkennen dat de landbouw kan bijdragen aan de circulaire economie via kringlooplandbouw.
- Op geschikte plekken langs grootschalige infrastructuur wil Rijkswaterstaat zonnepanelen plaatsen. De Afsluitdijk is een perfecte locatie om stromingsenergie op te wekken.
- Noordenwind en de Vereniging Windturbine-eigenaren Fryslân zijn van mening dat het aandeel van windenergie in de duurzame energiemix omhoog moet om de taakstelling te kunnen halen: dit betekent dat het bestaande areaal windturbines opgeschaald moet worden waar dat mogelijk is en dat de huidige beperkingen voor masthoogte en rotordiameter moeten worden verruimd of geschrapt. Enkele andere partijen hebben gewezen op de mogelijkheden van kleine windturbines met weinig nadelen.
- De groene organisaties (samenwerkingsverband van acht natuur- en milieuorganisaties) vinden dat de provincie de regie over het duurzaamheidsdossier terug moet nemen om de taakstelling te halen, ook op langere termijn. Faciliteer kansrijke initiatieven van onderop in samenspraak met omwonenden, creëer ruimte en meerwaarde (o.a. via een onderzoek naar kansrijke gebieden), stel samen met andere partijen een lange termijn uitvoeringsagenda op

voor duurzame energie met een menselijke maat. De Energiewerkplaats (samenwerkingsverband ten behoeve van initiatieven voor een duurzame samenleving) is een goede start om tot een ontwikkelorganisatie te komen.

Conclusie

Het belang van het onderwerp energietransitie wordt onderkend. Verschillende partijen komen hiervoor met ideeën. Op de ruimtelijke consequenties van die transitie gaat men niet of slechts beperkt in. De groene organisaties wijzen daar wel op. De landbouw kan zeker een rol spelen in de energietransitie, maar daarbij dient de landbouwfunctie zoveel mogelijk behouden te blijven. We constateren dat we in het vervolgtraject samen met partijen de consequenties van de energietransitie meer inzichtelijk moeten maken.

Kwaliteiten van het landelijk gebied

Landbouw, natuur, landschap, cultuurhistorie, recreatie en water.

- De **ontwikkeling van de landbouw** vinden veel partijen belangrijk voor de kwaliteiten en de inrichting van het landelijk gebied. Op hoofdlijnen herkennen we hierin twee stromingen:

Enerzijds: De landbouw moet duurzamer en minder intensief/ grootschalig produceren, waardoor de natuurlijke en landschappelijke rijkdom van het landelijk gebied en bodem weer kunnen toenemen. Dit is ook in het belang van maatschappelijk draagvlak voor de landbouw en een duurzame toekomst voor de sector.

Anderzijds: De landbouw is belangrijk voor de economie, werkgelegenheid en leefbaarheid in Fryslân. Voor meer duurzame landbouw moet de landbouw zich kunnen ontwikkelen en vernieuwen; diversiteit van bedrijven geeft de sector kracht en zorgt voor landschappelijke afwisseling. Voldoende schaalgrootte is van belang om te kunnen investeren in weidevogelbeheer e.d., geef de boer overal de ruimte om goede keuzes te maken.

Tussenweg: voor duurzame landbouw moet een (nieuw) verdienmodel komen. Dan kan een agrariër kiezen voor een andere weg dan schaalvergroting.

- Opvallende overeenkomst in opvattingen: wees zuinig op (de kwaliteit van) landbouwgrond. Daarbij geven verschillende partijen aan dat ecologische kwaliteit en biodiversiteit van agrarische gronden moeten toenemen.

In de Discussienotitie is de begrenzing van de Ecologische Hoofd Structuur (EHS) niet ter discussie gesteld. Dit heeft niet tot reacties geleid. In de

reacties wordt wel aandacht gevraagd voor het afronden van de EHS en het robuuster maken van natuurgebieden.

- Het **natuurnetwerk** moet robuuster worden gemaakt en worden uitgevoerd en afgerond; multifunctionele verbindingen (bijv. met stedelijk gebied) en faunapassages horen daarbij. Ook verdrogingsbestrijding vraagt aandacht. Op deze manier kan het natuurnetwerk, samen met kwaliteiten van landschap/ cultuurhistorie (Provinciale structuurvisie Grutsk op 'e Romte), de ruggengraat voor mooi Fryslân vormen. Het is goed als de provincie actief op zoek gaat naar nieuwe verdienmodellen voor natuur. Verder wordt gewezen op de Friese boezem als grootste aaneengesloten, multifunctioneel natuurgebied. Daar liggen kansen voor kwaliteitsverbetering.

Wees zuinig op
landbouwgrond

- In het agrarisch gebied is **agrarisch natuurbeheer** de verbindende schakel tussen landbouw en natuur. De collectieven kunnen hierin een actieve rol spelen. De natuurkwaliteiten van agrarisch gebied kunnen/ moeten omhoog; binnen de agrarische bedrijfsvoering kan meer gedaan worden voor weidevogels. Combineer dit met ontwikkeling van landschappelijke en cultuurhistorische kwaliteiten, water en veenbehoud. Vanuit de landbouw komt het signaal

dat er nog geen goede definitie is van natuurinclusieve landbouw.

- Er is niet expliciet gereageerd op de vraag: wel of geen **recreatiekernen** (behalve de gemeente Harlingen, die pleit voor het continueren van recreatiekernen en het Friese Merenproject). Wel vinden meerdere partijen dat Fryslân recreatieve kansen onbenut laat. Naast promotie, kunnen recreatieve netwerken worden verbeterd en uitgebreid. Dan gaat het om meer samenhang, betere toegankelijkheid en kwaliteit, intensiever benutten, beter onderhoud en beheer, meer aanlegplaatsen, minder barrièrewerking.
- Tussen de reacties zitten veel suggesties voor recreatieve projecten. Zo zijn ideeën genoemd voor nieuwe recreatieve routes en aanvullingen van recreatieve netwerken, waaronder herstel van historische vaarverbindingen. Ook is op enkele recreatieve gebiedsprojecten gewezen, die soms aansluiten op huidige recreatiekernen en soms leunen op de kwaliteiten in een gebied (voorbeelden zijn It Fryske Paradyske ten zuiden van Drachten, de Pier van Wierum, meerdere recreatieve mogelijkheden/initiatieven in en rond It Bûtenfjild). Let er wel op dat recreatieve ontwikkelingen geen afbreuk doen aan landschappelijke en natuurlijke kwaliteiten, die immers ook voor recreanten belangrijk zijn.
- Enkele indieners wijzen erop dat de watersport terugloopt, o.a. door vergrijzing. Spreek daarom nieuwe doelgroepen aan. Dit vraagt om kwaliteits-

verbetering van recreatieve voorzieningen, bijvoorbeeld in het luxere segment.

- Meerdere partijen stellen **cultuurhistorie** centraal. Neem Grutsk als uitgangspunt voor een lange termijnvisie op landschap. Grutsk zou hierbij verbreed moeten worden: door te zorgen voor meer samenhang tussen cultuurhistorie, landschap, natuur, nederzettingpatronen en landbouw, samen met het bodem- en watersysteem, kunnen de provincie en andere partijen invulling geven aan het begrip 'omgevingskwaliteit'. Dit vormt een geschikte grondlaag voor de Omgevingsvisie. Kijk daarbij ook naar nieuwe opgaven zoals krimp en leegstand.
- De Nije Pleats methode, waarbij deskundigen gezamenlijk adviseren over ruimtelijke inpassing, is heel geschikt om initiatieven van onderop te begeleiden vanuit het gedachtegoed van Grutsk. Doorwerking van Grutsk naar gemeenten kan per gebied georganiseerd worden, bijvoorbeeld via integrale gebiedsteams die per gebied een agenda opstellen en projecten/thema's uitwerken.
- De inzet op **ruimtelijke kwaliteit en allure** is ook van economisch belang voor (toekomstige) bewoners, toeristen en middenstand. Een voorbeeld hiervan is de Noordelijke Lustwarande: een brede, samenhangende zone van rood en groen erfgoed (landgoederen) die door Fryslân, Groningen en Noordwest-Duitsland loopt.

Conclusie

Een rode draad voor de thema's in het landelijk gebied, is het grote aantal raakvlakken die men daartussen ziet. Gezamenlijk bepalen ze de omgevingskwaliteit van het landelijk gebied. Deze kwaliteit is bepalend voor de recreatieve mogelijkheden, maar ook voor de aantrekkelijkheid van Fryslân voor bewoners en bedrijven. Daarom is integratie van thema's nodig om synergie, meerwaarde en koppelkansen te krijgen. Grutsk vormt een goede ingang, ook als kennisdocument, om hieraan samen met gemeenten uitwerking te geven. Veel van de genoemde recreatieprojecten vergen aanzienlijke investeringen. Dit onderkennen de indieners ook. Een provinciale bijdrage zal volgens hen waarschijnlijk nodig zijn. De beschikbaarheid van middelen in relatie tot maatschappelijk nut is dan een belangrijke factor.

Een algemeen signaal is de behoefte aan beleidsruimte op gebiedsniveau en voor maatwerk. Dit wordt hierna ook genoemd onder gebiedsgerichte aanpak.

Milieu, water, bodem en ondergrond

- Bij de discussie-items over **milieu** valt een nieuwe invalshoek op: gezondheid. De inrichting van stedelijk gebied kan gezond gedrag uitlokken, zoals bewegen. Gezondheidsrisico's moeten zoveel mogelijk worden beperkt; dit vraagt om aandacht voor geuren en geluidhinder, luchtkwaliteit (fijnstof) en externe veiligheid. Er zijn veel gezondheidsvoordelen te behalen door bij de inrichting van de fysieke leefomgeving daarmee tijdig rekening te houden. Een nieuw punt is het voorstel voor het instellen van een astbestfonds.
- De inrichting van stedelijk gebied en zorgvuldig ruimtegebruik kunnen de gevolgen van **klimaatverandering**, met name wateroverlast en hittestress, beperken. Daarvoor is voldoende ruimte nodig, bijvoorbeeld voor groen en water. Waterrobuust bouwen moet volgens het waterschap een uitgangspunt zijn in de Omgevingsvisie, zoals voldoende hoog bouwen. Het principe van meerlaagsveiligheid (sterke primaire waterkeringen; verantwoorde ruimtelijke inrichting; goede calamiteitenplannen) verdient een plek in de Omgevingsvisie.
- Voor de **kust** is een eenduidige lijn gewenst, waarin aandacht is voor de strategie van kustverdediging, kustonderhoud, dynamisch kustbeheer, en kennisontwikkeling. De veerkracht van **water- en bodemsystemen** kan worden vergroot door gebruikers van water en bodem te stimuleren meer ruimte te maken voor water en het bodembeheer te optimaliseren. Voorkom vervuiling van bodem en grondwater. Dit werkt positief door naar de voedselproductie en de biodiversiteit.
- Meerdere partijen wijzen op de risico's van schaliegas, **nieuwe gas- en oliewinning**, en opslag van CO₂, zoals bodemdaling, schade, en gevolgen voor drinkwaterwinning. Negatieve gevolgen van winning moeten vooraf geregeld zijn, bijv. via een compensatiefonds. De Omgevingsvisie moet hiervoor een afwegingskader

bieden. Vanuit de delfstoffenwinning is verzocht om dit te baseren op objectieve feiten.

Conclusie

Gezondheid en het beperken van de gevolgen van klimaatverandering, zijn belangrijke items voor de Omgevingsvisie. Waterrobuust bouwen en meerlaagsveiligheid worden bepleit. Ook de inrichting van stedelijk gebied is van belang. Wateroverlast en hittestress kunnen beperkt worden door functies op de goede plek te plannen en ruimte te maken voor wateropvang en groenvoorzieningen. De kuststrook verdient een specifieke benadering vanwege het belang van kustveiligheid

De aandacht voor bodem en ondergrond neemt toe. Een gezonde bodem is een voorwaarde voor biodiversiteit en een goede landbouwproductie. De diepe ondergrond is van belang voor energiewinning en energieopslag, en speelt een rol bij de energietransitie. Risico's en gevolgen moeten echter beheersbaar zijn. De Omgevingsvisie moet hierin afwegingen maken.

Gebiedsgerichte aanpak en de rol van de provincie

- Integratie van de beleidsthema's zoeken organisaties en initiatiefnemers vooral in een **gebiedsgerichte benadering**. Meerdere integrale gebiedsprojecten en gebiedsprocessen zijn in dit verband genoemd, zoals voor het Riper Kritegebied (drie gemeenten, waarvan Opsterland als trekker), Koningsdiep | de Nije Boarn, Holwerd aan Zee en Afsluitdijk. Ook Waddenzee en Waddeneilanden verdienen vanwege hun specifieke karakter een herkenbare plek, niet alleen als werelderfgoed met grote ecologische en recreatieve waarden, maar ook als gebied met bewoners en veel commerciële gebruikers.
- De groene organisaties stellen voor om in een gebiedsproeftuin te werken aan meerdere opgaven tegelijk door de inzet van verschillende instrumenten. In zo'n gebiedsproeftuin kijkt men ook naar de mogelijkheden van verdienmodellen, burgerinitiatieven, samenwerken, regie, natuurdoelen, onderwijs en innovatie. Naast natuur-, water- en landschapsopgaven gaat het ook om cultuur, leefbaarheid etc.
- Verschillende burgers en organisaties wijzen op de **verhouding tussen overheid en samenleving**. Die verhouding kan beter en meer gebaseerd zijn op vertrouwen, burgerparticipatie en medezeggenschap. Werk als overheid samen met partijen om problemen op te lossen en kansen te benutten. Neem signalen van burgers en ondernemers serieus, neem belemmeringen weg, denk mee, jaag zo nodig aan, en faciliteer initiatieven. Als de overheid zich inzet voor mensen, willen burgers zich ook inzetten. Leg meer verantwoordelijkheid bij de samenleving; dan zijn minder regels nodig en kunnen regels beter aansluiten op de praktijk. In bepaalde situaties zijn (nieuwe) regels en heldere kaders gewenst, zodat de speelruimte vooraf duidelijk is.
- Uit diverse reacties komt naar voren dat de provincie een meer actieve rol mag nemen bij bepaalde urgente opgaven en problemen (bijv. gezondheid, leegstand en binnenstedelijke herontwikkeling,

recreatieve kwaliteitsverbetering en organisatie, en bij sommige gebiedsontwikkelingen). Dit vraagt op z'n minst om afstemming met andere partijen die hierin al een actieve rol spelen.

Conclusie

We hebben een pleidooi gehoord voor een integrale gebiedsgerichte aanpak, ook van provinciale opgaven op gebied van natuur, landschap en water. Benut de dynamiek die er is, sluit daarbij aan en geef ruimte voor initiatieven van onderop. Voldoende beleidsruimte is nodig; dit kan goed samengaan met heldere kaders die de provincie vooraf bekend maakt en waarin ze haar eigen ambities duidelijk maakt, randvoorwaarden aangeeft en uitspraken doet over haar rol in gebiedsprocessen. De verhouding tussen overheid (provincie) en samenleving is sowieso een aandachtspunt bij alle thema's. In de Startnotitie voor de Omgevingsvisie hebben we dit agendapunt al meegenomen.

Eindconclusies uit oogst 1e planfase Omgevingsvisie

Een agenda voor de Omgevingsvisie

De reacties hebben een verdieping van onze agenda voor de Omgevingsvisie opgeleverd. Op diverse discussie-items in de Discussienotitie hebben we meerdere reacties binnengekregen. Dit betekent volgens ons dat de discussie-items een goede basis voor de agenda en de vervolgdialoog vormen.

Een plek in de verdere uitwerking

Veel reacties leveren een verdieping van agendapunten op. De meeste reacties kunnen volgens ons daarom een goede plek krijgen bij de verdere uitwerking die dit najaar start. We zullen hierbij ook de vier integrerende principes uit de Startnotitie Omgevingsvisie betrekken: een verbonden, een versterkt, een verrijkt en een verduurzaamd Fryslân. Verschillende personen en organisaties willen meewerken aan een bouwsteen voor de Omgevingsvisie.

Nieuwe onderwerpen

Er zijn een aantal specifieke en nieuwe onderwerpen naar voren gekomen:

- gebiedsgericht werken;
- de verhouding/rol van provincie versus samenleving; dit speelt bij alle thema's;
- het aspect gezondheid (bevorderen gezond gedrag; beperken gezondheidsrisico's);
- inrichting van stedelijk gebied, o.a. in relatie tot klimaatverandering en gezondheid;

- bemestingsvrije zones vanwege bodem- en waterkwaliteit;
- cultuurhistorie van gemalen incl. hieraan verbonden kansen voor cultuurtoerisme;
- kustveiligheid, dynamisch kustbeheer en kustonderhoud.

En een aantal specifieke punten:

- toekomst/ status van de Nationale Parken in Fryslân;
- cultuurhistorie van gemalen incl. bijbehorende kansen voor cultuurtoerisme;
- bemestingsvrije zones vanwege bodem- en waterkwaliteit;
- extra voorzieningen bij verzorgingsplaatsen langs snelwegen;
- hergebruik baggerslib i.p.v. terugstorten in zee;
- beschermen (lege) leidingsstraten;
- strandbebouwing op de Waddeneilanden.

We beschouwen deze punten als extra accenten voor de agenda en de vervolgdialoog.

In het Koersdocument en de ontwerp-Omgevingsvisie zullen we hieraan verder invulling geven.

Gezamenlijk vervolgtraject met de gemeenten

Het merendeel van de Friese gemeenten heeft nog geen inhoudelijke reactie gegeven (zie ook pag. 7). In het gezamenlijk vervolgtraject met de gemeenten zal dit nog aan de orde komen. Dit kan tot een aanvulling op de agenda leiden. De reacties van Friese burgers zijn in veel gevallen nuchter en praktisch, gericht op concrete verbeteringen in de eigen omgeving. De onderwerpen worden vaak wel breed benaderd, zoals de relatie tussen krimp, vergrijzing en leegstand.

Hoe gaan we verder?

Onze agenda

We hebben nu de eerste stap van het open planproces achter de rug. Maar hoe nu verder?

Wat doen we met de inbreng?

We nemen mee wat in een provinciale omgevingsvisie past. Wat elders thuis hoort, bijvoorbeeld in uitvoeringsprogramma's of bij de gemeenten, geven we door. We betrekken iedereen die aangegeven heeft mee te willen doen en maken daar afspraken over. Is aan een opmerking al invulling gegeven? Dan laten we dat weten, we brengen de inbrenger(s) daarvan persoonlijk op de hoogte.

De agenda (1): dialogen over de (integrale) thema's

- Kwaliteit van het bebouwd gebied
- Kwaliteit van het landelijk gebied
- Energietransitie
- Integrale gebiedsgerichte aanpak
- Rol van de provincie t.o.v. de samenleving
- ....

We zitten nog midden in het open proces. Gaandeweg, bijvoorbeeld in de gesprekken met de gemeenten of naar aanleiding van de Dorpentop, kunnen er nog nieuwe (integrale) thema's op tafel komen. In dat geval geven we ook die thema's een plek in ons proces.

De agenda (2): fundament van de Omgevingsvisie

- wonen, werken en voorzieningen
- mobiliteit en bereikbaarheid
- recreatie en toerisme

- duurzame energie
- milieu
- landbouw, landelijk gebied
- landschap en cultuurhistorie
- natuur
- water
- bodem en ondergrond

Thema's die we terug gaan zien vormen het fundament van de Omgevingsvisie. Deze thema's komen deels terug in de integrale discussie-onderwerpen. Daarnaast worden ze specifiek verder uitgewerkt, al dan niet in gesprek met de belangenorganisaties en specialisten.

Planning afhankelijk van verder afspraken

De eerste stap is het maken van afspraken met gemeenten en andere partijen over de werkwijze in het vervolgproces en over ieders bijdrage. De planning is afhankelijk van deze afspraken. Wij streven naar:

- Gesprekken en koersdocument afgronden: zomer 2017
- Daarna besluitvorming door Provinciale Staten
- Doorvertaling naar ontwerp omgevingsvisie eerste helft 2018
- Daarna vaststelling door PS, inspraak en definitieve vaststelling

Volg ons op

www.fryslan.frl/omgevingsvisie of via

Twitter: @OmgevingsvisieF.

Bedankt voor het meedenken!

In de eerste fase van het planproces Omgevingsvisie hebben wij inbreng ontvangen van de volgende mensen en organisaties

A. Talsma	Gemeente Opsterland	Nico van der Werf
Alef Dekker	Alle Friese gemeenten in gesprekken	Noordenwind, vereniging voor duurzame energie
Andrea Jager	H. Jonker	Noordpeil
Anna Martha van der Mei	H. Oortwijn	Obe van der Meer
Bart Vries	Hans Nieuwenhuijsen	Pieter Hulshoff
Beert Westerik	Harm Wesseling	Plaatselijk Belang Rintsumageest
Bert Scheper	Henk Veenstra	Plaatselijk belang Wijnjewoude
Bestuur Van Hall Larenstein	Hielke Marten Kallenkoot	Provincie Drenthe
Bond voor de Friese Vogelwacht	Hilde Dijkstra	Rijks Waterstaat Noord Nederland
Bram Boehlé	Huurdersvereniging De	Staatsbosbeheer
BugelHajema Adviseurs	Bewonersraad Friesland	Steunpunt Monumentenzorg Fryslân
Corine Verbeek	It Fryske Gea	Stichting Beekdallandschap
Cosmo Wassenaar	IVN	Koningsdiep - De Nije Boarn
De Centrale BV	J. Westra	Stichting Costa
dhr. G. Drogen	J. Sijtsma	Stichting De Lege Geaën
Dorpsbelang Aldtsjerk	Joke Westerink	Stichting From
Dorpsbelang Nijland	Landschapsbeheer Friesland	Stichting Gaasterlân Natuerlân
Dorpsbelang Steggerda	LTO Noord	Stichting Holwerd aan Zee
Dorpsbelangen Gaastmeer	LTO Noord, afdeling Smallingerland	Stichting Wetterwâlden Bûtenfjild
Dorpsbelangen Veenwouden	M. Wesselius	Sybrén van der Wal
Dorpsbelangen Veenwouden/Kansen voor kernen	Marianna Carolus	Van Hall Larenstein
Dorpsbelangen Veenwouden/Veenwoudsterwal	Marianne Smit	Veiligheidsregio Fryslân
Dorpsbelangen Woudsend	Marianne Vedder	Vereniging Noardlike Fryske Wâlden
Dorpsstyliste	Martin Sterenberg	VFG (Vereniging Friese Gemeenten)
Federatie van Ondernemers	MKB-Noord Nederland	VNO-NCW
Leeuwarden	Mooihuis Bouwontwikkeling bv	Waddenvereniging
Friese Milieu Federatie	mw. M. Kroyenga-Schneider	Walter Luyks
Friese Milieufederatie	mw.M.A.C. Sleijt-Ellenbaas	Wandelnet
Gemeente Franekeradeel	Nationaal Park Drents Friese Wold	Werkgroep Omgevingsvisie FMF
Gemeente Harlingen	Natuurmonumenten	Wetterskip Fryslân
	Nederlandse Akkerbouwwakbond (NAV)	Wetterwâlden Bûtenfjild

Wij hebben ons uiterste best gedaan om een volledige lijst te maken met mensen die inbreng geleverd hebben in de eerste fase van ons proces voor de Friese Omgevingsvisie. Mist u zichzelf op de lijst? Kijk dan of uw reactie opgenomen is het verzameldocument op www.fryslan.frl/omgevingsvisie of neem contact met ons op: omgevingsvisie@fryslan.frl.

In wat voor Fryslân wilt u leven in 2030?

Samen met de mienksip werken we aan een Friese Omgevingsvisie.

We gaan verder praten over...

- Kwaliteit van het bebouwd gebied
- Kwaliteit van het landelijk gebied
- Energietransitie
- Integrale gebiedsgerichte aanpak
- Rol van de provincie t.o.v. de samenleving
- ... En mogelijk nog andere integrale thema's

Het fundament van onze Omgevingsvisie

- wonen, werken en voorzieningen
- mobiliteit en bereikbaarheid
- recreatie en toerisme
- duurzame energie
- milieu
- landbouw, landelijk gebied
- landschap en cultuurhistorie
- natuur
- water
- bodem en ondergrond

Volg ons op

www.fryslan.frl/omgevingsvisie of via twitter @OmgevingsvisieF.